

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAYI : 3

İstanbul — 1985

HATİB BAĞDÂDÎ'NİN
«MUHTASARU NASİHATİ EHLİ'L-HADİS» RİSÂLESİ
VE
İLÂHİYAT FAKÜLTELERİNDE HADİS ÖĞRETİMİ

Y. Doç. Dr. İsmail L. ÇAKAN

Giriş

Toplumlardaki gelişmelere paralel olarak mütehassıs elemanlara gerekli sayı ve kalitede sahip olunamadığı dönemlerde, hemen daima, boşluk bulunan sahaya eleman yetiştiren müesseselerdeki eğitim ve öğretimi gözden geçirmek, yetişme imkânlarının iyileştirilmesi için çareler aramak ilk baş vurulan yol olagelmıştır. Bunun sonucunda bazan *resmî islah raporları* bazan da *teklifler ihtivâ eden müstakil eserler* kaleme alınmıştır.

İslâm ilimleri tarihi içinde bahis konusu iyileştirme tekliflerinin zaman zaman *n a s i h a t* isimli eserlere vücud verdiği de olmuştur. Bu makalede böyle bir «*r a p o r - e s e r*»den söz edilecek ve neticede bu eser ışığında İlahiyat Fakültelerindeki Hadis Öğretimi üzerinde bazı düşüncelere yer verilecektir¹.

Kısa Bir Tarihçe

İslam'ın Peygamberi anlatımını, uygulama kayıtlarını ve belgelerini oluşturan hadislerin, gelecek nesillere ulaştırılması («*tebliğ*») kutsal ve vazgeçilmez bir görevdir. Bu *kutsallık ve vazgeçilmezlik*, başlan-

1 Konuya ait isâbetli bir çok tesbit ve teklif için bk. A. O. Koçkuzu, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*, s. 365-436, İstanbul, 1983.

len sözlerden ayırmaya çalıştık. Zira maksadımız, bahis konusu risâle-
nin ilmî neşrini ve tam tercemesini sunmak değil, onda yer alan fikir-
ler ışığında İlahiyat Fakültelerindeki Hadis Öğretimi hakkında bazı
noktalara işâret etmektir.

Muhtasarı Nasihati Ehli'l-hadis Risâlesinin Tercümesi

el-Hatîb Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hafız (463/1071) dedi
ki :

Özel olarak hadisçi, genel olarak (öğrenim çağındaki) her kişi için
kaleme aldığım bu risâledeki sözlerimi hadisçiye öğüt olsun diye (onu)
korumak maksadıyla söyledim. Sözlerimin özü;

1. *Hadis öğrencisinin, bilgisizlik sebebiyle, her nasılsa dost edin-
miş olduğu fazilet (ilim) ehline yaraşır hiç bir vasfı bulunmayan kişi-
lerden derhal ayrılması; Rasûlullah (s.a.)'ın hadislerini yazmak, topl-
mak... gibi vaktinin çoğunu alan ve ömrünün büyük bir kısmını hasret-
tiği konuya, bir iyice dikkat etmesi, önem vermesi; helâli-haramını,
hâssını-âmmını, farzını-mendûbunu, mübâhını-mekruhunu, nâsîhîni- men-
sûhunu ve bunların dışında kalan öteki bilim dallarını öğrenmesine ve-
sile olacak bir ilmî seviyeyi —öğrenme çağını geçirmeden, imkanları
yitirmeden— kazanmasını tavsiye (etmekten ibâret)dir.*

Nitekim İmam Şâfi'î (204/819), «Baş olmadan önce ilim öğren. Reis
oldun mu ilim öğrenmeye artık imkan bulamazsın» demiştir. *Ebu Mu-
hammed el-Mervezî* (293/905) de «Toprak, ıslaklığını koruduğu sürece
şekillendirilebilir», demiştir. Bu söz, ilmin gençken elde edilmesi gere-
ğini açıkca ifâde eder.

Emiru'l-mü'minin Ömer b. el-Hattab (23/643) de şöyle demiştir:
«Başa geçip yönetici olmadan önce ilim öğreniniz.»¹¹

Ebû Ubeyd (224/839), *Ömer* (r.a.)'ın bu sözünü şöyle açıklamıştır:
Ömer, «küçükken, büyüüp sorumluluk almadan önce ilim öğreniniz,
yaşlandıktan (ya da sorumluluk yüklendikten) sonra ilim öğrenmeye
utanırsınız ve yaşça kendisinden küçüklerden ilim öğreneye mahkûm

11 Bilgi için bk. Aclûni, *Keşfu'l-hafâ*, I, 310. «Hz. Ömer, yöneticiliğin
özelliğinden ötürü, başa geçmeden önce ilimde derinleşmeyi teşvik
etmiştir. Yoksa, ashâb-ı kirâmın yaşlılıklarında da ilim tahsil et-
tikleri bilinmektedir. Bu, hiçbir zaman ayıp değildir.

yaşlı câhiller olarak kalırsınız. Bu ise, sizi geriletir» demek istemiştir. Bu, malumunuz olan şu söze ne kadar uygun düşmektedir: «Toplumlar ilmi yaşlılarından aldığı sürece hayr üzere devam ederler. İlim için *esâğîr*'e (gençler) gitmek zorunda kaldılar mı helak olmuşlardır.»¹²

Ebû Ubeyd, *esâğîr* kelimesi hakkında bir başka yorum daha yapmış ve *Abdullah İbn Mübârek* (181/797)in *esâğîr*'i «*bid'atçılar*» olarak anladığını nakletmiştir.

Ebû Ümeyye el-Cumahî de dedi ki, Rasûlullah'a kıyâmetin alâmetleri soruldu. O (s.a.), «*İlmin esâğîr katında aranması kıyâmet alâmetlerindedir.*» buyurdu¹³.

Abdullah (b. *Mes'ud'*)dan şöyle dediği nakledilmiştir:

İnsanlar ilmi yaşlılarından, emin ve bilginlerinden aldıkları müddetçe hayr ve huzur içinde yaşarlar. Ama ilmi gençlerinden ve şerîrlere almaya kaktılar mı helak olmuşlar demektir¹⁴.

İbn Kuteybe (276/889) demiştir ki :

«İnsanlar ilmi yaşlılarından aldıkları sürece hayr üzere yaşamaya devam ederler» sözünden maksat, âlimleri gençleri değil de yaşlıları olduğu sürece toplumlar hayr üzere yaşarlar, demektir. Zira yaşlılarda, gençliğin çıkar sağlama hırsı, hiddeti, acelesi, sefaheti görülmez. Tecrübe ve ilim tam yerleşmiştir. Bilgisine şüphe arız olmaz ve kendisine istek ve arzuları hâkim olamaz. Tamamı onu doğrudan saptırmaz. Şeytan yaşlıları, gençler gibi baştan çıkaramaz. Yaşla birlikte vakar, celâlet ve heybet'in ağırlık kazandığı açıktır. Genç(ler) ise böyle değildir. Yaşlıların kendisinden emin buldukları bir takım tehlikeler gençler için (daima) söz konusudur. Yukarıda işâret edilen tehlikeli durumlar içinde bir genç fetva verdi mi hem sapmış hem de sapıtmış olur.»

2. (*Hadisçi*) sadece bir *râvî* ve *muhaddis* olmakla kalmamalıdır.

Ali b. Musa er-Rızâ (203/818) cedleri yoluyla *Rasûlullah* (s.a.)'in şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

12 Bu sözde gençlerin âlim olması değil, yaşlıların cahil kalmış olmaları tenkid edilmektedir.

13 Bilgi için bk. *İbn Hacer*, *el-İsâbe*, IV, 11.

14 Biraz farklı bir rivâyet için bk. *Kitâbu'l-ilm* (thk. S. Tuğ), s. 152; (thk. el-Albanî), s. 145.

«(Hadisi) bilenler olunuz, nakledenler değil! Yorumunu bildiğiniz bir hadis, (anlamadan) rivâyet ettiğiniz bin hadisten (sizin için) daha faydalıdır»

Rebi' b. Süleymân, Şâfiî'den işittim dedi: İlimi üstünkörü (sebepler ve sonuçlarını araştırmadan) öğrenen kişilerden bahsediyordu, dedi ki, «bunlar geceleyin bir yük odun toplayıp yüklenen kişiye benzer. Belki odunlar arasında bir yılan vardır da farkına varmadan onu sokuverecek.» *Rebi' b. Süleymân* ilâve etti: «Bu sözülle *Şâfiî*, delil sormayan, nereden alındığını araştırmayan kişileri kastedmiştir.»

Ebu Bekr Muhammed b. Hasan dedi ki; bilginlerden birine

— Edeb ne zaman zararlı hale gelir, diye sordular. O da;

— Rivâyetlerin çoğalışı anlayışın azaldığı zaman, cevabını verdi.

Kadı Ebu'l-Âlâ Muhammed b. Ali el-Vâsıtî (431/1039), Ebu'l-Hasen Muhammed b. Ca'fer et-Temîmî el-Küfî'nin şöyle dediğini nakletti:

«Ebu'l-Abbas b. Akkar, birgün kendisine bir hadis sorulduğunu, kendisinin de; «bu (ve benzeri) hadis (leri rivâyeti) azaltın. Zira te'vili bilinmeden bu tür hadisleri rivâyet doğru değildir» dediğini bize anlattı.»

Hz. Ömer şöyle buyurmuştur:

Toplumların dirlik ve bozgun («*salah ve fesat*») zamanlarını anladım: İlim gençlerde olur da yaşlılar onlara karşı koymak isterlerse bozgun; ilim yaşlılarda olur gençler de onlara uyum gösterirlerse her iki gurub da doğru yolda devam ederler (Bu da dirlik zamanıdır). Eğer yaşlı birine Allah'dan hidâyet erişir de kendisini zorlayan biri bulunmadığı halde genç bir fakihe herhangi bir konuyu sorarsa, fakih de adamın gençliğindeki aczini yüzüne vurur ve meseleyi öğretmekte ihmâl gösterirse işte o zaman adam fakihe kızacak ve (fakat) geçmişteki ihmâlden dolayı da pişmân olarak oradan ayrılacaktır.

Muhammed b. Ubeyd şöyle demiştir :

Uzun sakallı bir adam *A'meş (148/765)*'e gelerek çocukların bile ezberlediği bir meseleyi sordu. *A'meş* başını kaldırıp adamın yüzüne şöyle bir baktı ve sonra,

— Şunun bir 4 bin hadisi ezberleyebilecek saçına sakalına bakın, bir de sorduğu soruya! Çocuk sorusu!.. dedi.

3. *Bilmeli(sin) ki, çok hadis yazma ve rivâyet etmekle kişi fakih olamaz. Ancak kişi, hadisin manalarını anlamaya çalışmak ve üzerinde derin ve etraflıca düşünmekle anlayışını geliştirebilir.*

Kardeşi *Ebu Uveys*'in oğulları *Ebu Bekr* ve *İsmail*'e *Malik b. Enes* (179/795) şöyle demiştir:

«— Görüyorum ki siz ikiniz hadisle meşgul olmayı seviyor ve istiyorsunuz?»

— Evet, dediler.

—Eğer hakikaten hadisten faydalanmak ve Allah'ın sizi faydalandırmasını istiyorsanız, hadisin rivâyeti ile az meşgul olun ve fakat hadisi anlamaya çalışın.»

A'meş (148/765) de şöyle demiştir:

«Hadis okudum, öğrendim. Şayet bir toplulukta bulunursam, onlara fetva verebilirim» dedim. Dediğim oldu, bir cemaatta bulundum. İlk sordukları bilmediğim bir konuydu...»

Hallal, *Ebu Amr Ahmed b. Muhammed b. Suhey'l*'in şöyle dediğini nakletmiştir :

Alimlerden biri (ki *İbn Hallal*, ismini unuttum diyor), bana anlattı ki, bir kadın, *Yahya b. Muayk*, *Ebû Hayseme* ve *Halef b. Sâlim*'in bulunduğu hadis müzâkere edilen bir meclise rastladı. «Rasulullah şöyle buyurmuştur», «Şunu falan rivâyet etti», «Bunu falandan başkası rivâyet etmemiştir» gibi sözleri bir süre dinleyen kadın;

— Hayz halindeyken kadın cenâze yıkayabilir mi, diye bir soru sordu.

Hiç biri cevap veremedi. Birbirlerine bakışmaya başladılar. Bu sırada *Ebû Sevr* gözüktü. Kadına,

— Sen şu geleni yakala!. dediler.

Kadın iyice yaklaşmış olan *Ebu Sevr*'e yöneldi ve sorusunu sordu. O,

— Evet, yıkayabilir. Çünkü *Âişe*'den *Kasım*'ın rivâyet ettiği hadiste Rasulullah *Âişeye*, «*senin hayzın elinde değil ki!*»¹⁵ buyurmuştur. Yi-ne *Âişe*, «*Hayzlı olduğum halde ben Rasûlullah'ın saçlarını yıkar, tarar-*

15 Müslim, hayz 11-13; Ebû Davud, tahâre 103; Tirmizi, tahâre 101; Nesâî, tahâre 172; Dârimi, vudû' 108; Ahmed b. Hanbel, II, 70.

dım»¹⁶ buyurmuştur. Hayz halinde iken dirinin saçları taranır, yıkanır-
sa, ölü haydi haydi yıkanır.»

Bunun üzerine anılan üç kişi;

«— Evet, onu falan rivâyet etmiştir.»

«— Onu bize falan nakletti.»

«— O, şu kanalla da bilinir.» diye rivâyet tariklerini sayıp dökmeye
başladılar. Kadın dayanamadı;

«— Daha önce aklınız neredeydi?» diye onlara çıkıştı.

4. *Muhâlifler, en çok, hadisçilerin usul-i fıkı, sünenlerin ihtiva ettiğî delilleri ve asıl konularını bilmediklerini dillerine dolamaktadırlar. Binaenaleyh hadisçi, bunları derinlemesine bildiği zaman, tenkitçi ağz-
lardan korunacak, göz ve gönüllerde yer tutacak, ta'n ve teşni' etmek isteyenler de kendisinden çekineceklerdir.*

Veki' b. el-Cerrah (197/812) şöyle demiştir:

Birgün yolda *Ebu Hanife* rastladı.

— Hadis yazmayı bıraksan da fıkıh öğrensen daha faydalı olmaz mı, dedi. Ben de;

— Hadis, bütün fıkı ihtivâ etmiyor mu? dedim.

— O halde, kocası inkâr ettiği halde haml iddia eden kadın hakkında ne dersin? dedi.

— Bana Abbâd b. Mansûr, İkrime'den; O da İbn Abbas'dan rivâyet etti ki, Rasulullah (s.a.) haml iddiası halinde liân yaptırdı, dedim.¹⁷

Bunun üzerine *Ebû Hanife* beni terketti, gitti. Ve bu olaydan sonra, beni nerede görse yolunu değiştirdi.

Ali b. Haşrem de şöyle dedi:

Çok defalar *Veki'*den duymuşumdur, O şöyle derdi:

— *Ey gençler, hadisin fıkım öğreniniz. Şu bir gerçektir ki, siz fuk-
hu'l-hadis'i iyi bilerseniz, ehl-i re'y size gâlib gelemez.»*

16 Buhârî, hayz 2; i'tikaf 2, 3; libas 76; Müslim, hayz, 6-11 Ebû Davud, savm 78; Nesâî, tahâre 175; İbn Mâce, tahâre 130, sıyam 64; Dârimi, vudû, 108; Muvatta, tahâre 103; Ahmed b. Hanbel, VI, 50, 81, 100, 204, 208, 231, 234, 262, 272, 324.

17 Ahmed b. Hanbel, I, 355.

Yine *Ali b. Haşrem el-Mervezî*, «*Veki*'i hadisçilere şunları söylerken dinledim» demiştir:

«— Eğer siz hadisle tefekkuh eder ve hadisi iyi bilerseniz, re'y ehli size galib gelemes. Ebû Hanife'nin ihtiyaç duyup da bir görüş ortaya koyduğu herhangi bir konu yoktur ki biz o konuda hadisten en az bir bab riâvyet etmiş olmayalım.»

5. (*Hadisin*) *fıkhını tahsil eden kişi için, müşkil meselelerde müra-caat edebileceği, ictihad yollarını, sıhhat ve fesadı tanıtıcı hususları kendisinden öğreneceği ders veren bir hoca mutlaka gereklidir.*

Süleyman b. Şeyh, «Kufeli biri bana şunu anlattı» dedi :

Ebû Hanife'ye mescidde bir gurubun fıkıh mütalaa etiği haber verildi. *Ebu Hanife*,

— Bir başları (hoca) var mı? dedi.

— Hayır, dediler. Bunun üzerine *Ebû Hanife*,

— Onlar aslâ bir şey öğrenemezler, dedi.

İbrahim b. İshak ez-Zühri'ye isnâd ile *Ebû Nuaym*'ın şöyle dediği nakledilir:

Ben, *Zufer*'e gelir-giderdim. (Birgün) o köşesinde elbisesine bürünmüşken bana,

— Ey şaşı, gel, sana görmediğin ve duymadığın biçimde şu senin hadislerini değerlendireyim, dedi. Sonra da «bununla amel olunur», bununla asla!», «şu ise, şu nedenle nâsîh, bu mensuhtur» diye tasnif etti.

Ubeydullah b. Amr (180/796) şöyle dedi;

A'meş'e bir adam geldi ve bir soru sordu. *Ebu Hanife* de orada bulunmaktaydı. *A'meş*,

— Ey Nu'mân, bu mesele hakkında görüşünü söyle! dedi. O da söyledi. Bu defa *A'meş*,

— Sen bunu nereden çıkardın, dedi. *Ebû Hanife* de,

— Senin bize rivâyet etiğın hadisten.. dedi. *A'meş*,

— Evet, doğru... dedi. «Biz eczacı, siz doktorlarsınız.»

Bir başka rivâyette ise olay şöyle nakledilir:

Ebû Hanife, *A'meş*'in yanındadır. *A'meş* bir takım meseleler sorar. *Ebû Hanife* cevaplandırır. *A'meş*, «sen bunları nereden çıkarıyorsun», deyince *Ebu Hanife*,

— İbrahim'den şöyle, Şa'bi'den böyle sen rivâyet ettin bize, der.

Bunun üzerine A'meş de,

— Ey fakihler, siz doktorsunuz biz ise eczacı.. der.

Atiyye b. Nuaym anlattı, «babam bana (şu olayı) nakletti, dedi ki,

Ben Şu'be b. Haccac (160/776)'ın yanındaydım. Bir ara bana,

— Ey Ebâ Muhammed, sana zor bir mesele gelse, bizden başka ki-me sorabilirsin, dedi. Ben kendi kendime, «bu, kendini beğenmişin biri.» dedim. Sonra,

— Ey Ebâ Bistâm, hallettiğiniz sürece sorular sana ve arkadaşla-rına yöneltilir, dedim. Çok geçmeden bir adam çıkageldi ve;

— Ey Ebâ Bistâm, bir adam bir başkasının tam tepesine («ümmü re's») vurdu, adamın koklama duyusunun tahrîb olduğu iddia olunuyor, (ne dersin?)

Şu'be, sağla solla meşgul olmaya başladı, Ben adama ısrar etmesi için işâret ettim. (Adam da ısrar etti). Bunun üzerine *Şu'be* bana döndü (biraz önceki iddiasından pişman olduğunu ima ederek)

— Ey Ebâ Muhammed, Zâlim'e zulüm ne ağır cezadır. (Büyük ko-nuştum, susturuldum). Evet, vallahi bu konuda ben bir şey bilmiyorum. Buna sen cevap ver, dedi.

— Adam sana soruyor, niçin ben cevap vereyim, dedim.

—Kabul et ki, bunu, ben sana sordum, dedi.

Bunun üzerine ben,

«*Evvâi ve Zübeyri*'yi şöyle derlerken dinledim; hardal bir iyice dö-vülür, inceltir sonra koklatılır. Eğer aksırırsa, yalan söylemiştir, yok aksırmazsa, doğru söylemiştir» dedim.

Şu'be, «onu bize *Bakıyye* rivâyet etmiştir. Vallahi koklama duyusu tahrîb olmuş kişi aslâ aksırmaz.» dedi.

Risalede Dile Getirilen Belli-başlı Noktalar

Hatîb'in delillendirerek anlatmaya çalıştığı hususların özü şöylece bir kaç noktada toplanabilir :

1. Hadis öğrencisi, hadis öğrenimine hasr-ı vakt etmek ve öğre-nim çağında bu işi dikkatle ve en iyi şekilde gerçekleştirmek, oyalayı-cı dostluklar ve dostlardan uzak kalmak zorundadır.

2. Rivâyetleri sadece nakletmek (şimdi okumak) le yetinmemek, onları anlamaya ve yeni yorumlar getirmeye çalışmak gerektir.

3. Hadisçiler, fıkhu'l-hadis'i bilirlerse, kendilerine yöneltilen ithamlardan kurtulur, eczacılık ile hekimliği birleştirmiş olurlar.

4. Derin anlayış ve kavrayış, sadece kitab okumakla veya kendi seviyesindeki kişilerle müzakerelerde bulunmakla elde edilemez. Mutlaka yol gösterici bir «hoca»ya ihtiyaç vardır.

İşaret etmeye gerek yoktur ki, bunlar aslında her bilim dalı için büyük ölçüde geçerli olan genel tesbitlerdir. Ne varki *Hatib* bunları hadisçilere hitâben ve daha çok hadisçileri ilgilendiren yönlerine, hadisçilerden seçtiği örneklerle temas etmiş bulunmaktadır. Böylece de konuyu özelleştirmiş olmaktadır.

Şimdi 4 maddede özleştirdiğimiz tavsiyeler ışığı altında *İlâhiyat Fakültelerindeki Hadis Anabilim Dalı öğretimi ve müfredâtı* üzerinde bazı düşüncelerimizi açıklayabiliriz.

Bizim burada belirteceğimiz hususlar, temelde, gelecek yıllarda bu daldaki eğitim ve öğretimin daha da geliştirilmesine yönelik gayretleri harekete geçirmek, fakülteler arası ortak bazı tesbitlere gidebilme imkânlarını araştırmaktan ibârettir.

İlâhiyat Fakültelerindeki Hadis Öğretimi

Hemen bir noktanın açıklanmasında zarûret görmekteyiz. Meseleyi *İlâhiyat Fakülteleri* düzeyinde ele alışımızın sebebi, bu fakültelere, daha önce hadis öğrenimi görmemiş olan lise çıkışlı öğrencilerin de kabul edilmekte olmalarıdır. Yani, büyük bir kesimiyle öğrencilerimiz ilk kez hadis öğretimiyle karşılaşmaktadırlar. Bir kısmı ise, *İmam-Hatip Liselerinde* belli ölçüde Hadis ve Hadis Usûlü Dersi görmüş bulunmaktadır. Buna rağmen aslında her iki grub öğrenci için de ciddi şekilde hadis öğrenimi fakültede başlıyor demektir.

Halen uygulanmakta olan programa göre *İlâhiyat Fakülteleri Hadis'e*;

II. yarıyılıda haftada 3 saatlik Hadis Usûlü : (14 × 3 = 42)

III. » » 5 » Hadis I : (14 × 5 = 70)

IV. » » 4 » Hadis II : (14 × 4 = 56)

V. » » 4 » Hadis III : (14 × 4 = 56)

olmak üzere tüm fakülte öğretimi süresinde toplam 224 ders saati ayrılmış bulunmaktadır.

Yetersizliği ilk bakışta farkedilen bu imkan tablosu, *Hatib*'in, «vakitini hadis öğrenimine hasretme ve öğrenim imkanlarını ve çağını iyi değerlendirme» tavsiyesini, bilhassa öğrenciler için tavsiye olmaktan çıkarmakta «*zarûret*» derecesine ulaştırmaktadır. Zira böylesine sınırlı ve başka programlarla sıkıştırılmış bir çerçevede *Sünnet kültürünü*, meseleleri, literatürü ve kazanılmış yorum ve değerlendirme yeteneği ile elde edebilmek fevkalâde güçtür.

Hatib'in kendilerine « h a d i s ç i » diye hitâbettiği kişilerin, böylesi bir program imkanı ile —ne kadar gayret gösterilirse gösterilsin—, yetişmesi mümkün değildir. Olsa olsa, bazı öğrencilerin merakı ciddi şekilde uyandırılabilir. Onlar da kendilerini yüksek lisans ve doktora öğrenimiyle yetiştirme yoluna gidebilirler.

Hadis İlmi'nin, öteki dinî ilimlerle kaynak ve metod bakımından çok ciddi ve temelli alâkası hesaba alınarak, programda daha geniş imkana kavuşturulması düşünülmelidir. Bunun asgarî haddi 4 saatlik bir yarıyılın daha ilâvesidir.

Ayrıca Hadis İlmi, önbilgi niteliğindeki bir çok branşın öğrenilmesini gerektirdiği için, fakültenin son 5 yarıyılında (IV-VIII. yarıyillar) aralıksız olarak verilmelidir.

Öte yandan lisans düzeyindeki hadis öğreniminin belli bir seviyede gerçekleştirilebilmesi, hiç kuşkusuz, seçilecek müfredât programlarına, bilhassa bu programların uygulama usullerine, hocaya, öğrencilerin yetmişlik seviyesine, ve kütüphane imkanlarına bağlıdır.

Bu beş noktada bugün için pek fazla müsbet şeyler söyleme imkanı mevcut gözüküyorsa da İlahiyat Fakültelerinde girilen yeniden kurulma ve oluşma gayretlerini gözönüne alarak gelecek için ümit beslemek mümkündür.

Usul

Hatib'in, «rivayetleri nakletmekle yetinmemek» tavsiyesi, çok çok hadis metni okuyup geçmek şeklinde bir uygulamanın, böylesi sınırlı programlarda hiç uygun olmayacağını açıkça ortaya koymaktadır. «Hele biz okuyalım, bir çok şey zamanla çözülür. Önemli olan çok ha-

dis okumaktır» diyerek, hadisler üzerinde düşünme, kavrama ve gerekiyorsa, tartışma imkanı tanımayan bir uygulama aslâ yetiştirici olmayacaktır. «Okunmuş fakat anlaşılammış, gereği gibi değerlendirilememiş hadisler», yetişecek nesiller açısından fevkalâde sakıncalı olacaktır. Bu sebeple hadis öğretim usullerinden «*tarîku'l-hall ve'l-bahs* (açıklanması gerekli noktaları yeterince açıklama)» metodunu uygulamak doğru olacaktır. Bilindiği gibi «okuyup geçmek («*serd*»)», mütehasıslara uygulanacak bir öğretim usûlüdür.

Hadisler, Hz. Peygamber tarafından yaşanmış olan İslâm'ın yazılı anlatımı ve belgeleridir. Bu gerçek göz önünde tutularak, hadisleri hadis usûlü ölçülerine göre tetkike tabi tutmak, okunan hadis metinlerini kendi hususiyetleri içinde anlamak ve anlatmak herhalde *Hatib*'in tavsiyelerine ve günümüz gerçeklerine daha uygun düşen bir eğitim ve öğretim tarzı olacaktır. Usulsüz vusûl olamayacağına göre, *Hadis Usûlü*'ne itibar etmeyen bir hadis öğretimi düşünmek mümkün değildir. Hadisleri okurken, yeri geldikçe, bıkmadan-usanmadan usul-i hadis kâide ve meselelerine işâret edilmelidir.

Öte yandan okunan hadis metinlerinin değerlendirilmiş sayılabilmesi için, bu metinlerin günün ihtiyaçlarına yönelik hususiyetlerinin, usûlüne uygun ve isâbetli bir şekilde ortaya konması lâzımdır. Böylesine güncel yorumlar, öncelikle toplum gerçeklerinin gözlemlenmesine sonra da hadislerin önyargısız olarak serbestçe değerlendirilmesine bağlıdır. Yani hadis önce, hadis şerhlerine bakılmadan anlaşılmaya ve yorumlanmaya çalışılacak, sonra varılan neticelerin bir anlamda kontrolü maksadıyla güvenilir şerhlere bakılacaktır. Bu müracaat sırasında, önceden tesbit edilen neticeler bu şerhlerde de yer almışsa, yorumcunun kendisine güveni artacaktır. Hadisin çok daha değişik anlamlarda değerlendirilebileceği ortaya çıkarsa, bu kez de, bilgi ve tecrübe alanı genişlemiş, yeni bakış açıları kazanmış olacaktır.

Hadis öğrencisinin böyle aktif bir değerlendirmeye alıştırılması, aynı malzemedен günün ihtiyaçlarına göre yeni ürünlerin elde edilmesi gibi pek tabii ve gerekli bir ilmî gelişmeye hizmet etmek demektir. Aksi halde «biz, öncekilerin yorumlarını doğru olarak anlayalım yeter» gibi tenbel bir anlayış, yıllar öncesinin yorumlarıyla günün insanına hitâbetme garabetine düşmek olacaktır. Buna «eski ulemâya saygı» demek de mümkün değildir. Geçmiş ulemâya saygı, onların kendi zamanlarında yaptıklarını, günün şartları içinde yeniden yapmaktır. Hiç bir zaman unutulmamalıdır ki, Hz. Muhammed'in sünneti donuk değil dina-

miktir. Hadislerin özünde mevcut olan bu dinamizmin gösterilmesi hadisi ihtisas sahası seçenlerin görev ve sorumluluğudur.

Bu açıdan, eski hadis şerhlerinin aynen tercüme edilerek neşri, devir devir ve yörelere göre kesintisiz olarak sürdürülmüş olan şerhçiliğin temel esprisine aykırı bir faaliyettir. Binaenaleyh eğer gerekli ise, *bugünün şerhi, bugün yaşayanlar tarafından yapılmalıdır*. Böyle bir sonuca ulaşabilmek için de hadis öğretiminin bu istikâmette geliştirilmesi lâzımdır.

Müfredât

Söz bu noktaya gelince, okunacak hadislerin «hoca» tarafından serbestçe tesbit edilmesi önem kazanmaktadır. Hoca, her yönden hazır olduğu konu ya da konulara ait hadisleri okutacak olursa, daha olumlu neticeler alınabilecektir. Yani hocayı bağlayan yegâne bağ, kendi «araştırma ve hazırlık» durumu olmalıdır. Nitekim geçmişte de muhaddisler, rivâyet etme yetkisine sahip oldukları hadisleri naklederler veya yazdırırlardı. Ne «ortak hareket», ne de «aynı müfredatı uygulamak» gibi daha çok orta öğretimde söz konusu olabilecek hareket noktalarına eldeki sınırlı imkanlar fedâ edilmemelidir.

Müfredâtın tesbitinde hocayı tam anlamıyla serbest bırakmanın bazı sakıncalarından söz edilebilir. Ama aslında yüksek öğretim seviyesinde en büyük sakınca, hocayı belli sınırlara mahkûm ve mecbûr etmektir. Her şeye rağmen yine de, en azından genel bir çerçevenin bulunması faydalı görülecek olursa, bu noktada da «kütüb-i sitte» gibi bir sınır içinde hocayı serbest bırakmak yolu seçilmelidir. Bu tür sınırlamalar her fakültenin Hadis Anabilim Dalı kurulunca belli değerlendirmeler yapılarak tayin ve tesbit edilmelidir. Böyle bir müfredat tesbiti mevzuâtın da istediği bir husustur.

Örnek olarak, fakültemiz Hadis Anabilim Dalı Kurulu'nun konuya ait kararını aynen sunuyorum.

«...Hadis Dersi alacak öğrencilerin hemen hemen yarısını lise çıkışlıların oluşturduğu dikkate alınarak fakülteadaki Hadis Anabilim Dalı müfredâtının aşağıdaki şekilde tesbitine ittifakla karar verilmiştir:

Hadis Usûlü

«Anahatlarıyla Hadis» kitabındaki genel konulara hadislerin nevelerinin ilâvesiyle çizimli ve örnekli olarak devam olunacaktır.

Hadis I

Kitâbu'l imân veya *K. İlim, kütüb-i sitte*'nin herhangi birinden seçilerek okutulacaktır. Hoca serbest olmakla beraber *Buhârî*'den bu konuların takib edilmesi uygun bulunmuştur.

Hadis II

Kitâbu'l-edeb (tercihan Müslim'den) ve *Kitâbu's-sünne* (tercihan Ebu Davud'dan).

Hadis III

Kitabu'r-rikak, zühd ve İ'tisâm... (Kütüb-i sitte içinde kalmak kaydıyla hocanın seçimine bağlı.)

Hadis I ve II'de *Nevevî*'nin Kırk Hadis'inin 20+20 ezberletilmesi; Hadis III'de ise hocanın seçeceği 30 hadis'in ezberletilmesi ilke olarak benimsenmiştir.

Hadis I, II ve III'de okutulacak bölümleri tanıtan Türkçe bir özet de verilecektir.

Ayrıca Hadis I ve II'de hadis yorumlarına öğrencilerin alışkanlık kazanması bakımından, Hadis Anabilim Dalı Öğretim Elemanları tarafından neşredilmiş olan (Mutlu Bir Yuva İçin, Bir Gönül Yaptım İse, Mutlu Bir Son İçin, İyi Müslüman ve Eyüp Sultan Hazretlerinden Kırk Hadis) gibi kitablardan öğrencilere okuyup hazırlamaları için ödevler verilmesi de uygun bulunmuştur.

Her yarıyıl başında müfredâtın yeniden gözden geçirilmesi de ilke olarak benimsenmiştir.

İmzalar

Hoca

Verimli bir hadis öğrenimi açısından pek önemli olan « h o c a » unsurunun sadece gereğine işâret edecek, mevcut hoca kadrosu hakkında herhangi bir tesbitte bulunmayacağız. Bu arada geleceğe ait umutlarımızın giderek güçlendiğini de kaydetmeden geçemeyeceğiz.

Öğrenci

Hadis öğrenmek isteyenler, hadis kültürünü yeterince alabilmek için özel bir gayret göstermenin yanında, hatta ondan da önce, dersleri takib edebilecek seviyede bir arabça bilgisine sahip olmak zorundadırlar. Yeterli bir Arapça bilgisi olmayanların, özellikle hadis metinlerini anlamakta güçlük çecekleri muhakkaktır.

Hadis öğrencisinin, hadis kitaplarını belli ve isabetli bir sıra ile okuması ve maddî imkanları ölçüsünde bu kitapları şahsî kütüphanesine kazandırması gerekmektedir.

Kütüphane İmkanları

Hatib'in önerileri istikâmetinde bir hadis öğretimi için fakülte kütüphanelerinin önce yeterli zenginlikte olmaları sonra da cumartesi-pazar günleri de dahil istifâdeye açık bulundurulmaları şarttır. Hatta bölüm ya da Anabilim Dalı kitablklarının faaliyete geçirilmesi düşünülmelidir. *Full-time*'ı biraz da bu açıdan düşünmek ve planlamak eğitim ve öğretimin verimini artırıcı olacaktır. İlmî çalışmaların, mesâî saatleriyle sınırlandırılmayacağı, yüksek tahsil seviyesinde olsun, fiilen gösterilmelidir.

Kütüphanelerini, anlayışla karşılanması mümkün olmayan sebep ve gerekçelerle kapalı tutan ya da istifâdeye hazır hale getirememiş veya mesâî saatlerinde açabilen ilim müesseseleri, öğrenciye, çalışmasının gereksizliğini fiilen isbatlamış olmaktadır. Sözlü tavsiye ve teşvikler bu yüzden birer kuru tavsiye olmaktan öte hiçbir anlam taşımamaktadır.

Araştırma ve çalışma geleneği yerleştirilememiş fakültelerde, öğrencilerin kişisel gayretleriyle yapabilecekleri pek fazla bir şey olamayacaktır.

Ancak bu konuda bazı farklı durumların mevcudiyetini de burada vurgulamak yerinde olacaktır. Özellikle Hadis öğrencileri buldukları muhitin kütüphane imkanlarını mutlaka değerlendirmesini bilmelidirler. Meselâ İstanbul'da lisans öğrenimini tamamladığı halde zengin İstanbul kütüphanelerinin yerini bile bilmeyen bir öğrencinin makul hiç bir mazereti olamaz.

Fakülte kütüphanelerinin, dünya ilim çevrelerince gerçekleştirilen en yeni ilmî faaliyetleri hizmete sunacak bir düzen ve dinamizm içinde çalıştırılmasını belirtmeye gerek bile yoktur.

İlmî faaliyet ve araştırmaları mümkün olan en kısa sürede takip etmek, bugün için artık bir başka « z a r û r e t » olmuştur. Bu zarûretin itirafı değil, hükmünün yerine getirilmesi idârelerin iyi niyet ve başarılarının belgesi olacaktır.

İlâhiyât fakültelerinin kütüphâne imkânları açısından işaret edilen düzeyden oldukça geride kalmış olduklarını gizlemenin de bir anlamı olmasa gerektir.

Fıkhu'l-Hadis'in Öğrenilmesi

Yazımıza esas aldığımız risâlesindeki *Hatîb*'e ait tavsiyelerin önemle üzerinde durulması gerekeni hiç kuşkusuz, hadisçilerin *fıkhu'l-hadis*'i iyi bilmeleri ile ilgili olanıdır.

Temeli nakl ve rivâyete dayanan bir ilim dalında, nakledilen malzemenin uygulamaya intikalini sağlayacak metod ve ilmî seviyenin kazanılması elbette çok yerinde olacaktır. Bir başka ifade ile «*Muhaddis-fakih*» olmak hadis ile ihtisas seviyesinde meşgul olanların ve olacakların ideali olmalıdır. Zira fıkıh yönü kuvvetli hadisçilerin yetişmesi¹⁹, en az kayıpla hadisin amele dönüşmesini sağlayacaktır. Bu, hadisçinin hadisin yanında, delillerin değerlendirilmesi ile alâkalı olarak fıkıh usulcülerinin geliştirdikleri metodolojiyi de iyi bilmesi demektir. İyi bir fıkıh metodolojisi bilgisi yanında hüküm kaynağı olarak ele alınacak hadislerle sürekli ve ciddi bir meşgûliyetin gereği de ortadadır.

19 Hadis yönü kuvvetli fakihlerin yetiştirilmesini bahis konusu problemin çözümü için yeter sayan bir görüş için bk. Koçkuzu, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*, s. 408.

Bir hadîsin sıhhatini tayinde *Hadis Usûlü* kriterleri ne ölçüde önem arz ediyorsa, onun hayata intikalinde de *Fıkıh Usûlü* esaslarının aynı değerde ehemmiyeti haiz olduğu muhakkaktır. İfâde yerinde ise, hadisçiler, ellerindeki ham maddeyi işlemlerini bilmek zorundadırlar. Bu ise, yılların emeği ve gayretini gerektirecektir.

Hadislerin ortaya koyduğu pratik dînî neticelerin, *Fıkıh Usûlü* kaideleri çerçevesinde bir hadisçi tarafından ele alınması, *ehl-i re'ye* ve *ehl-i hadîs* münâkaşalarını büyük ölçüde önleyecek en sâlim yoldur. Sünnetin daha geniş kapsamda hayata intikali de böylece mümkün olacaktır.

Öte yandan hadisçilere yöneltilen bir çok tenkid de peşinen önleneciktir.

Burada, Hadis öğretimi ve hadisçi yetiştirme konusunda, fazla vakit kaybetmeden telâfi edilmesi gerekli önemli bir noksanlığa ve büyük bir hizmete de işaret etmek istiyoruz.

İslâm eğitim tarihinde fevkalâde bir yere ve role sahip bulunan *Dâru'l-hadîs* (= Hadis fakültesi)²⁰ müessesesinin, en azından bir örnek le canlandırılması; meselâ, İstanbul'da bir dâru'l-hadîs'in faaliyete geçirilmesi ve belli hadis kaynaklarının icâzetini verebilecek ulemâdan bir kaç âlimi davet ederek an'anevî hadis eğitim ve öğretiminin yeniden başlatılması, günümüzün akademik kurul ve kurumlarının ilmi bir borcu olsa gerektir²¹.

İtiraf edelim ki bizi, *Hatîb*'in tavsiyeleri ışığında böyle bir makâlenin yazılmasına sevkeden asıl sebep, Hadis eğitim ve öğretiminin, tarih içinde, ihtisas fakültesi niteliğindeki *D â r u ' l - H a d î s* 'lere sahip bulunmuş olmasıdır.

Yüksek Lisans ve Doktora Öğretimi

Makalemize esas kabul ettiğimiz *Hatîb*'in tavsiyelerine doğrudan muhatap olabilecek elemanları, Hadis Anabilim Dalı sahasında açılan

20 Evliyâ Çelebi Seyehatnâmesi'nden tek tek saymak suretiyle çıkarılan uzun bir Dâru'l-hadîs listesi ve detaylı bilgi için bk. Okıç, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler*, s. 105-114 (İstanbul, 1959).

21 Özel vakıf imkânlarıyla da böyle bir yola gidilebilir. Ancak biz, bu teşebbüsün resmi kanaldan gerçekleştirilmesinin isâbetine inanmaktayız.

Yüksek Lisans ve Doktora öğretimi düzeyinde bulabilme imkanına sahibiz. 1984-85 ders yılında M. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından başlatılan Yüksek lisans sınıfında Hadis Usûlü, kritiği, tarihi ve edebiyâtı hadis metni ve şerhi gibi temel konularda haftada 6 saatlik bir öğretim imkanı sağlanmış bulunmaktadır. Doktora öğreniminde de Hadis İlimine ait önemli meseleler tartışmalı olarak incelenmeye çalışılmaktadır.

Bu yeni imkan, «Hadisçi»'nin formasyon olarak sahip bulunması gereken niteliklere kavuşması ve geleceğin yetişmiş eleman ihtiyacının karşılanması açısından sevindirici ve ümit vericidir.

Netice

Hatib'in isâbetle belirttiği gibi «insan hayatının tamamını dolduracak kapsam ve muhtevâde olan» Hadis ve Sünnet bilgileri, *İlâhiyat Fakülteleri* bünyesindeki lisans ve bilhassa yüksek lisans ve doktora seviyesindeki eğitim programlarıyla kaliteli elemanlara sahip olabilecektir. Ne var ki, yetersizliğine yukarıda kısaca değindiğimiz lisans programlarının en az 4 saatlik bir yarı yıla daha desteklenmesi ve yüksek lisans ve doktora imkanlarının giderek artırılması ve en az bir *Dâru'l-hadîs*'in faaliyete geçirilmesi gereği de ortadadır.